

vlastníctva, otázka foriem odumierania štátu a podobne.

Základy marxizmu-leninizmu sú neoceniteľnou pomôckou pre najširší okruh čitateľov, nevynímajúc vedeckých pracovníkov. Obsahom i spracovaním sú živým príkladom a návodom pre praktické využitie všetkými bez rozdielu stupňa vzdelanosti. Učia komplexne poznávať objektívnu skutočnosť. Len komplexné poznávanie a skúmanie objektívnej skutočnosti prináša plnohodnotné závery.

Základy marxizmu-leninizmu, ktoré sú prvým súhrnom základných poučiek marxizmu-leninizmu, zohrávajú významnú úlohu pri výchove socialistického človeka, vysoko uvedomelého a vzdelaného, schopného uskutočniť revolučnú premenu spoločnosti.

Jozef Gregor

## VÝZNAMNÝ PRÍSPĚVEK K DĚJINÁM MARXISTICKÉ FILOSOFIE

I když v jubilejním roce Leninově vyšla řada článků, studií a monografií věnovaných jednotlivým problémům jeho bohatého filosofického díla, zůstávají marxističtí filosofové ještě velmi mnoho dlužni Leninovu geniu. Není tomu tak dávno, co především sovětstí filosofové oprávněně věnují zvýšenou pozornost dějinám marxistické filosofie a zvláště její druhé etapě — dějinám leninismu. Tato pozornost zdaleka nevyplývá jen z úcty ke klasikům marxismu-leninizmu. Je vyvolána především ostrou potřebou hlubokého, tvůrčího filosofického osmyslení současného společenského vývoje a vývoje přírodovědy. Toho nelze dosáhnout bez znalostí díla klasiků a především díla Leninova, bez znalostí těch historických podmínek a zápasů, za kterých vzniklo a rozvíjelo se toto učení.

Tím spíše třeba uvítat monografii významného sovětského vědce, doktora filosofických věd B. A. Čagina *Z dějin boje V. I. Lenina za rozvoj marxistické filosofie*.<sup>\*</sup> Tato kniha je jedinou podobnou prací, poskytující celkový obzorný pohled na nejdůležitější momenty Leninova filosofického odkazu. Autor v hlavních rysech zkoumá historickou linii Leninova rozpracování dialektického a historického materialismu a dotýká se též některých

otázek vědeckého socialismu. Na základě hlubokého rozboru širokého historického materiálu důsledně osvětluje úzkou spojitost praxe dělnického hnutí, praxe boje s revizionismem a buržoasní ideologií s nastolovanými a řešenými filosofickými problémy.

Kniha je rozdělena na deset kapitol podle nejdůležitějších úseků ideového boje Lenina od počátku devadesátých let minulého století po vytyčení hlavních problémů socialistické výstavby po vítězství Velké říjnové socialistické revoluce. Periodisaci leninské etapy marxistické filosofie autor nedává.

První kapitola je věnována charakteristice leninské etapy marxistické filosofie a načrtu historických podmínek vzniku leninismu. Všestranně se zde osvětluje závažná otázka přenesení mezinárodního revolučního centra na přelomu století z Německa do Ruska. Stručně se charakterisují zvláštnosti historického vývinu ruského dělnického hnutí. Autor vyzdvihuje ohromnou Leninovu zásluhu o vytvoření proletářské strany nového typu. Ukazuje, že objektivní historický vývoj postavil před dělnické hnutí a jeho ideologii řadu nových problémů, na které Lenin ve svém tvůrčím přístupu k odkazu Marxe a Engelse odpověděl. Je jisté správné, že autor tu dává charakteristiku leninismu. Její oprávněná šířka vyniká vedle příliš úzké, ještě mnohdy používané charakteristiky dané J. V. Stalinem v *Základech leninismu*. Podle B. A. Čagina „Leninismus odhaluje zákonitosti vývoje buržoasní společnosti za imperialismu, cesty a prostředky jejího revolučního svržení, odůvodňuje zákonitosti revolucí utiskovaných a vykořisťovaných mas vedených proletariátem a též zákonitosti výstavby socialismu a komunismu“ (str. 10). Během celého výkladu autor podtrhuje a ilustruje mezinárodní význam leninismu.

V práci nacházíme bohatou ilustraci faktu, že Leninovo rozvinutí marxistické filosofie je neodlučně spjata s bojem proti oportunistu II. internacionály. Z charakteristiky situace v sociálně demokratických stranách Západu a zvláště v Německu a Rakousku velmi reliefně vystupuje zásadní odlišnost Leninovy posice v otázkách boje s revizionismem od posice ostatních marxistů. Autor ukazuje na zásluhou činnost G. V. Plechanova v prvních letech boje s bernsteinovským revizionismem. I nejrevolučnější představitelé levice v Německé sociální demokracii jako R. Luxemburgová, F. Mehring a j. nechápali dostatečně třídní pod-

\* B. A. Čagin, *Iz istorii borby V. I. Lenina za razvitie marksistskoj filosofii*, Moskva 1960, strán 289.

statu revizionismu a nedočeňovali jeho nebezpečí. V této otázce se v naší literatuře setkáváme s tendencí k nekritickému přeceňování úlohy německé levice v boji s revizionismem (např. v článku K. Pichlíka *Bernsteinova revize marxismu — „klasický“ revizionismus*, sborník *Proti revizionismu*, 1959). Jedině díky boji Lenina, nahlédě na všechny protichůdné snahy buržoasních ideologů a revizionistů, chápou v současnosti všechny revoluční strany proletariátu marxismus jako učení, které má svoji vlastní filosofii — dialektický materialismus.

Velmi aktuální pro správné chápání filosofické práce je myšlenka důsledně prolínající celé dílo, že rozvoj marxistické filosofie po smrti Marxe a Engelse byl nerozlučně spojen s dějinami bolševické strany. Základem rozvoje leninismu a jeho filosofie se stala praxe třídního boje ruského a mezinárodního proletariátu a rovněž úspěchy vědeckého poznání, zvláště přírodovědy v novém období.

Podmínkou pro vytvoření marxistické strany v Rusku bylo ideologické potření narodnictví. Autor vychází z charakteristiky hlavních ideí narodníků, vyzdvihuje historickou zásluhu skupiny „Osvobození práce“ v čele s G. V. Plechanovem, který první vystoupil proti narodníkům a podstatně podkopal jejich vliv na revoluční inteligenci. Úloha konečného ideového rozbití narodnictví však připadla V. I. Leninovi. V knize nacházíme výstižnou charakteristiku nedostatků Plechanovy kritiky narodnictví, Leninem překonaných. Boj s narodníky byl bojem se subjektivním idealismem. Mezi názory Lavrova a Michajlovského z jedné a názory A. Comta, Milla, B. Bauera a Proudhona z druhé strany existuje úzká souvislost.

V boji s reakčním narodnictvím 90-tých let rozpracoval Lenin především otázky historického materialismu. Autor správně zdůrazňuje, že momentem přelomu v boji sociálních demokratů s narodníky byl Leninův referát z podzimu 1893 — *K tzv. otázce trůh*. Významnou úlohu sehrála práce *Kdo jsou přátelé lidu a jak bojují proti soc. demokracii?*, ve které byla rozpracována řada filosofických problémů. Je to především odhalení podstaty revolučního převratu ve filosofii uskutečněného Marxem a Engelsem, vysvětlení zásadní protikladnosti marxistické a heglovské dialektiky, analýza zákonů dialektiky, kritika eklektiky, konkrétnější učení o společensko-ekonomické formaci, rozpracování učení o úloze lidových mas a osob-

nosti v dějinách, rozbor a kritika základů subjektivní sociologie narodníků a j. Význačným obohacením vědeckého socialismu bylo rozpracování problému hegemonie proletariátu a otázky o rolnictvě jako revolučním spojenci proletariátu. Konečné ideové rozdrčení narodníků uskutečnil Lenin v díle *Rozvoj kapitalismu v Rusku* (1899). I v současnosti je Leninova kritika narodníků aktuální, protože obsahuje všestrannou argumentaci proti subjektivistickému chápání historického procesu. Subjektivismus je jednou ze základních tendencí současné buržoasní historiografie a sociologie (viz knihu I. S. Kona *Filosofskij idealizm i krizis buržuaznoj istoričeskoj mysli*, Moskva 1959).

Skvěle je napsána kapitola o boji Lenina s novokantovstvím a buržoasním objektivismem „legálních marxistů“. Autor ukazuje, že ideologové ruské buržoasie, která ještě v polovině devadesátých let neměla vlastní politickou stranu, vystupují jako dočasní „spoluchodci“ sociální demokracie, přestrojují se za marxisty. Filosoficky stojí na pozicích novokantovství, které B. A. Čagin charakterisuje jako filosofii buržoasie prvopočátečního období rozvoje imperialismu. Byla vyjádřením snahy imperialistické buržoasie udělat ze socialismu „ideál“, zbavený jakéhokoliv reálného a konkrétně-historického obsahu. Za pomoci novokantovské filosofie se revizionisté snažili dokázat správnost svého buržoasního politického programu. Lenin vystoupil první s kritikou revizionismu „legálních marxistů“ a novokantovství. Jeho boj s „legálními marxisty“ je logický i historicky pokračováním boje Fr. Engelse proti oportunismu. Reakční obsah novokantovství byl Leninem nemilosrdně odhalen v práci *Ekonomický obsah narodnictví a jeho kritika v knize p. Struve*. Zde nacházíme rovněž další rozpracování otázky stranickosti a kritiky buržoasního objektivismu. Na Engelsovy kritické poznámky navazuje Leninova kritika „ekonomického materialismu“ a spolu s ní další rozpracování otázek objektivní dialektiky, kritiky eklekticismu a sofistiky. Zajímavá je historická paralela, na kterou autor upozorňuje. V roce 1894 kritizuje Fr. Engels názory německých oportunistů na stát. Téhož roku bojuje Lenin o tuto otázku s narodníky a „legálními marxisty“. Lenin bezprostředně navazuje na Engelsův boj s oportunismem.

Teoretické základy strany nového typu vypracoval Lenin v boji s nepřátelskými teoriemi oportunistů. Boj s bernsteinovstvím a „ekono-

mismem“ v oblasti filosofické problematiky měl v podmínkách zápasu o vytvoření strany nového typu nejen teoretický, ale hluboce politický význam. „Ekonomisté“ a později menševici vystupovali jako dogmatikové a eklektici. Jádrem jejich oportunistické ideologie byla „teorie“ živelnosti. Tato „teorie“ v různých formách ovlivňovala všechny sociálně-demokratické strany II. internacionály. Tvoří logický základ i současného oportunismu.

Vycházejí z „ekonomického materialismu“, „ekonomisté“ chápali dějiny jako výlučně živelný proces. Mnozí představitelé levice v sociálně demokratických stranách zakládali své politické názory na sociálním fatalismu, který vedl k závěru o automatickém krachu kapitalismu. Autor ukazuje, že rozhodující význam pro konečné potření „ekonomistů“ měla Leninova práce *Co dělat?* Lenin v boji s „ekonomisty“ a menševiky obohatil marxismus rozpracováním problémů vztahu živelnosti a vědomělosti v dělnickém hnutí, otázky o úloze revoluční teorie, o vztahu politického a ekonomického boje jakož i o problému obsahu a formy, proletářského internacionalismu a j. Velký význam má Leninovo teoretické zdůvodnění organisačně-politické jednoty revoluční strany, prozkoumání vedoucí úlohy strany jako jednoho z nejdůležitějších prvků subjektivního faktoru v rozvíjejících se revolučních událostech.

Velkou pozornost věnuje autor Leninovu rozpracování teorie revoluce a jejich filosofických základů. Historické podmínky epochy imperialismu a proletářských revolucí ostře vyzdvihovaly úlohu dalšího zpřesnění a rozpracování učení o konkrétnosti pravdy, o subjektivním a objektivním faktoru v dějinách, o společensko-historické zákonitosti a řadu jiných problémů, jejichž vyřešení umožnilo vznik nesmírně důležité Leninovy teorie revoluce. Zvlášť v této otázce vystupuje Leninův tvůrčí přístup k řešení nových problémů. Na rozdíl od dogmatismu menševiků a teoretiků II. internacionály sa Lenin opíral o tvůrčí dialektiku. Jeho teoretický přístup k problematice odlišuje především plné používání dialektického principu konkrétně historického přístupu. Tento princip podle Lenina obsahuje požadavek zkoumat všechny vzájemně působící stránky předmětu s okolními podmínkami, zkoumat zvláštnosti měnících se nebo změněných vnějších podmínek, zkoumat specifiku působení zákonů vývoje předmětu, umět v praktické činnosti nalézt nové řešení vyplývající ze

zvláštností rozvoje předmětu a jeho podmínek a konečně vydělení hlavního momentu.

Autor rozebírá hlavní rysy Leninovy teorie revoluce, zajímavě ilustruje boj menševiků a nejrůznějších oportunistů s Leninovou teorií revoluce. Dochází k závěru, že v učení o socialistické revoluci v letech 1905—1907 byly v podstatě vytvořeny základy pro pozdější formulaci důležité poučky o možnosti vítězství socialismu v jedné zemi.

Leninově boji s machismem je věnována obšáhlá literatura, z různých stránek osvětlující a hodnotící *Materialismus a empiriokriticismus*. Ale i v knize Čagina, příliš stručné na to, aby bylo možno osvětlit všestranně a do žádoucí hloubky Leninův přínos marxistické filosofii v boji s machismem, nacházíme mnoho cenného. Je to hlavně v skratce načrtnutý rámec historický. Osmyslení Leninova boje z hlediska revoluční praxe mezinárodního proletariátu, který se v boji o čistotu své ideologie Leninovou rukou vypořádal s nejnovějšími subjektivně idealistickými útoky na materialismus. Velkou pozornost věnuje autor Leninovu boji s ruským empiriokriticizmem, „bohostrojitelstvom“ a jinými buržoasními teoriemi, které ovlivňovaly ruské revoluční hnutí v období před světovou válkou.

V VIII. kapitole autor rozebírá rozvoj dialektického a historického materialismu v letech imperialistické války. Ukazuje, že hlavní místo v Leninově tvorbě zaujímaly otázky proletářské revoluce. Složitost nové historické epochy vyzdvihla potřebu rozpracování materialistické dialektiky a její aplikace na otázky marxistické teorie, strategie a taktiky třídního boje proletariátu. Na základě zkoumání Leninova studia Hegla, Aristotela a j., vyslovuje autor předpoklad, že Lenin připravoval materiál pro velkou práci o materialistické dialektice. V kapitole nacházíme stručný rozbor obohacení materialistické dialektiky ve *Filosofických sešitech*. Rozpracování principů a rysů dialektiky posloužilo jako teoretický základ pro rozvinutí ekonomické a politické teorie marxismu. Dále autor hodnotí hlavní myšlenky Leninova díla *Imperialismus jako nejvyšší stádium kapitalismu*, analyzuje Leninův boj s oportunisty II. internacionály, ukazuje na hlavní momenty jeho učení o válce.

Pro Leninovu tvorbu v období Říjnové revoluce a přístupu k socialistickému budování je charakteristické především ozřejmení zákonitosti vznikající nové společensko-ekonomické forma-

ce. Marx a Engels mohli vypracovat jen nej-  
obecnější poučky o nové společnosti a procesu  
jejího vzniku. Lenin na základě zobecnění  
praxe široko rozpracoval teorii socialistické spo-  
lečnosti a problematiku přechodního období.  
Autor podtrhuje velký význam rozpracování  
problému rozporů za socialismu, odhalení dů-  
ležitosti subjektivního faktoru, rozpracování  
problému vztahu všeobecného a specifického  
v zákonitosti přechodu k socialismu v různých  
zemích. I v boji proti současným revizionisti-  
ckým teoriím slouží hlavní zbraní Leninovo  
učení o tom, že hlavním v otázce přechodu  
k socialismu jsou obecné zákonitosti.  
Autor podtrhuje Leninovo zdůvodnění histo-  
rické nutnosti období mírového soužití socia-  
listických zemí s kapitalistickými a též řešení  
otázky o vývoji k socialismu zemí zaostalých  
v sociálně ekonomickém smyslu, které neprošly  
kapitalistickým stádiem vývoje. V kapitole na-  
cházejí též stručný rozbor Leninova rozpra-  
cování diktatury proletariátu, problému tříd  
a třídního boje. Ve snaze všestranně osvětlit  
důležitou problematiku, dopouští se autor v té-  
to části kapitoly zbytečného opakování.

V druhé části kapitoly B. A. Čagin rozebírá  
Leninovo rozpracování teorie socialistické kul-  
tury a kulturní revoluce. Podtrhuje, že teprve  
diktatura proletariátu likviduje odtržení kul-  
tury od lidu. Kulturní revoluce od samého po-  
čátku musela rozřešit základní otázku — zís-  
káni dělníky a rolníky návyku řídit nový, so-  
cialistický státní aparát. Autor ukazuje na po-  
litiku strany v oblasti kultury, stručně roze-  
bírá úlohu Proletkultu v prvním období kul-  
turní výstavy sovětského státu. Filosofickým  
základem programu proletkultovců byly ma-  
chistické názory Bogdanova, který například  
tvrdil, že formy společenského vědomí nejsou  
odrazem objektivní skutečnosti, ale jsou sub-  
jektivním prostředkem organizace sociální zku-  
šenosti. Lenin podrobil neúprosné kritice tyto  
názory, jakož i idealistické názory menševíků  
a trockistů. V boji s nimi vyzvedl problém  
*kritického* přehodnocení kulturního dědictví.

Vycházejí z Marxe, Lenin rozpracoval otáz-  
ku o překonání kapitalistických přežitků ve  
vědomí lidí a učení o komunistické morálce.  
Autor správně podtrhuje Leninovu zásluhu  
o odhalení nerozborné souvislosti a vzájemného  
působení politiky proletářského státu a morál-  
ky. I když Lenin v tomto období přirozeně  
věnoval hlavní pozornost otázkám vědeckého  
socialismu a historického materialismu, přesto

vážnou pozornost udělil i rozpracování dia-  
lektického materialismu. Vyžadoval to boj  
s idealismem, který se stal důležitým nástro-  
jem k ovládnutí vědomí proletariátu buržoasní  
ideologií. Na pozicích idealismu stál K. Kaut-  
sky, idealismus se propagoval na školách, jed-  
ním z projevů buržoasní ideologie bylo „smě-  
nověchovství“. V boji s touto záplavou idealis-  
mu podtrhuje Lenin význam bojového mate-  
rialismu, význam nesmířitelného boje s bur-  
žoasní filosofií a fideismem, vystupuje za  
zpevnění svazku komunistů s nekomunisty-ma-  
terialisty. Ukazuje na nutnost spojení diale-  
ktického materialismu s přírodními vědami, kte-  
ře je nutné pro obě strany. Velkou pozornost  
věnuje Lenin materialistickému přehodnocení  
Heglovy dialektiky.

Autor v této kapitole dále rozebírá hlavní  
filosofické myšlenky Leninových prací *O úlo-  
hách bojového materialismu, Dětská nemoc  
„levičáctví“ v komunismu, Ještě jednou o od-  
bořech* a j. V závěru práce B. A. Čagin zhr-  
nuje hlavní teoretické výsledky Leninovy filo-  
sofické tvorby.

Nehledě na malé rozměry knihy, autor úspěšně  
rozebral hlavní momenty Leninova přínosu  
marxistické filosofii. Avšak ani problematika  
hlavních otázek nemohla být rozebrána do žá-  
doucí hloubky. Velmi kladnou stránku knihy  
tvoří bohaté osvětlení souvislosti a historič-  
kých podmínek vzniku nové, Leninem řešené  
problematiky. Větší pozornost by bylo třeba  
věnovat problematice boje kolem jednotlivých  
otázek Leninova filosofického odkazu.

Práce názorně dokazuje vnitřní jednotu sou-  
částí marxistické teorie. Podtrhuje zásadní dů-  
ležitost filosofie pro správné nastolení a po-  
chopení problémů vědeckého socialismu, poli-  
tické ekonomie i každodenní politiky komu-  
nistické strany, jakož i úzkou souvislost filo-  
sofického boje s bojem politickým. Stručnost  
výkladu, jasnost a vzácná přehlednost kladně  
odlišuje knihu od podobných filosofických  
prací. Kniha prof. B. A. Čagina je význam-  
ným příspěvkem k dějinám leninské etapy  
marxistické filosofie, který jistě poslouží vý-  
chodiskem k delším obsáhlejšími pracím.

Otázkám dějin marxistické filosofie se u nás  
dosud nevěnuje dostatečná pozornost. Překlad  
knihy B. A. Čagina by napomohl k překonání  
tohoto vážného nedostatku. Kniha poslouží  
nejširšímu okruhu čtenářů jako cenná pomůc-  
ka k tvůrčím zvládnutí základních ideí mar-  
xistické filosofie.

Jaromír Kops